

ירי בחברון – מוסר או משמעת / יעקב חסדאי

אירוע הירי בחברון בשושן פורים חשף קרע עמוק בחברה הישראלית בין ההנהגה הבטחונית לבין חלקים גדולים של העם. התגובות המהירות הקיצוניות והנחפזות של שני הצדדים, עוד קודם שנתבררו העובדות ביסודיות, מלמדות כי האירוע לא היה הגורם לקרע אלא רק חשף מחלוקת תרבותית ערכית עמוקה.

מן הצד האחד, ההנהגה הבטחונית ובעיקר שר הבטחון והרמטכ"ל מיהרו להכריז על "חייל שסרח", על סכנת ה"התבהמות המוסרית" ועל שמירת עמוד השדרה המוסרי של צה"ל. מן העבר האחר, החייל היורה כונה "גיבור" ומפגינים בכל רחבי הארץ נזעקו להגן על שמו וכבודו.

בדרך כלל ההנהגה הבטחונית של המדינה זכתה בעבר לאמון עממי רחב והקרע שמסתמן עתה הוא מפתיע אך גם מסוכן. אובדן אמון בהנהגה הבטחונית עלול להיות הרה אסון בימי מצוקה וסכנה. לכן יש חשיבות רבה בניסיון להבין מניין וכיצד נוצר קרע זה. שורשיו בהבנה שונה של המציאות הבטחונית שלנו. התשתית הערכית-מוסרית של החברה הישראלית ערוכה לשני מצבי יסוד.

האחד- ימי שלום, והאחר- תקופת מלחמה.

יש לנו תשתית לניהול מדינה מתוקנת בעת שלום- יש חוקים, תקנות, הגדרות סמכות ומוסדות האמורים להיאבק בפשע ולהגן על הסדר והבטחון של האזרחים. מובן כי תשתית זו אינה הולמת ואינה בנויה למצב של מלחמה.

בעת מלחמה פועל הצבא בהתאם למערכת ערכים וכללים מיוחדים שאמורים להביא לנצחון. מערכת זו מוגבלת על ידי חוקי מלחמה בינלאומיים שנקבעו בהסכמה של רוב המדינות בנות התרבות. חוקים אלה אינם תואמים את סדריה של אומה בעת שלום. ההרג במלחמה אינו פשע ואינו "הוצאה להורג". חוקי המלחמה קובעים שחייל שנכנע הופך שבוי שאין לפגוע בו ויש לטפל גם בפצועי האויב. אלה התחייבויות הדדיות בין מדינות שמכירות בכך שייתכן שיהיה ביניהן מצב מלחמה אך מתחייבות לנהוג זו כלפי זו באותה דרך.

מלחמת הטרור היא מציאות שונה משתי קודמותיה. זו ודאי איננה עת שלום על חוקיה, סדריה וערכיה, אך זו גם איננה מלחמה רגילה ואין בה צדדים שהסכימו כיצד תוגבל המלחמה. להיפך, יש צד אחד שאין לו כל מגבלות ואין לו כל מעצורים בדרך להשגת מטרותיו.

בעידן זה של מלחמת טרור מתפלגת החברה הישראלית לשני מחנות מבחינת הערכת המציאות החדשה ומבחינת הערכים המחייבים בתקופה כזו.

ההנהגה הבטחונית של ישראל אינה רואה בטרור איום קיומי. היא שולטת בעוצמה צבאית מרשימה, בטנקים ובמטוסים שיכולים להגן על ישראל מפני איום חיצוני. בתנאים אלה סבורה ההנהגה כי הכללים שקיבלה על עצמה בעת מלחמה, טובים ויפים גם במאבק כנגד הטרור. להנחה זו מצטרפים שני שיקולים נוספים שמיוחדים להנהגה. האחד- החשש מפני הנזק לדימוי המוסרי של ישראל בעיני אומות העולם. מנגד- הדאגה למשמעת הצבא, שמא מתן הכשר למעשי הרג קיצוניים יביא לערעור סדרי המשמעת ולאובדן שליטה של המפקדים במהלך האירועים.

נקודת המוצא של ההנהגה איננה מקובלת על חלקים גדולים של העם. חלקים אלה רואים באיום הטרור סכנה מיידית ומוחשית. הסיכון שבו נתון כל אזרח היוצא מביתו ואינו יודע אם ישוב בשלום, איננו נסבל מבחינתם.

ציבור זה גם סבור כי עמדתו מוסרית וצודקת ואויב אכזרי וחסר מעצורים אינו ראוי ליחס שמקבלים חיילי אויב בקרב.

מי צודק במחלוקת עמוקה ועקרונית זו?

בכל הקשור להערכת האיום בטרור חייבת ההנהגה הבטחונית להיזהר מתחושת העוצמה הצבאית שנתונה בידיה ולהיות קשובה יותר לרחשי לב הציבור- בעיניו בטחונו האישי בסכנה ולעובדה זו מסקנות מרחיקות לכת.

גם מבחינת הצדק והערכים יש יסוד לא מבוטל לעמדת חלקי העם המבקשים מלחמה ללא מעצורים בטרור. במלחמה נגד אינתיפאדת הסכינים אין הכרעה צבאית רגילה של כיבוש שטח או השמדת אויב. המאבק הוא על התודעה – אם יבינו המחבלים כי המחיר יקר מדי והמטרה אינה מושגת – יוכרע הטרור. מתוך הבנה זו הולך ומתגבש בקרב העם המסור כי אסור שמרצח בסכין, במכונית או לבוש חגורת נפץ יצא חי וכי המטרה צריכה להיות מינימום נזק לאזרחינו ומקסימום הרג בטרוריסטים. זהו מסר קשה אך בלתי נמנע, יש סימנים לכך שהוא מקובל למדי, ונראה שיש בו גם צדק.

הנסיון לחייב צד אחד לכבד את חוקי המלחמה כשאויבו בז להם איננו מובן מאליו גם מבחינה ערכית. אמנם זה נשמע נחמד ומוסרי כאשר מצהירים כי צה"ל יפעל על פי חוקי המלחמה ועל כן הוא צבא מוסרי, אולם זה נכון בדיוק כמו הטענה שהדמוקרטיה יכולה לנצח במלחמה גם אם ידה האחת קשורה. אלה משאלות לב חסודות אך לא תמיד עומדות במבחן החיים. הטרור הוא אכזרי במהותו וכל פירצה שהוא מגלה אצל קורבנותיו מקנה לו נתיב נוסף וסיכוי גדול יותר להשגת מטרותיו.

הנסיון להעניק למחבלים זכויות של חיילים במלחמה, אין לו יסוד. מי שאינו נוהג על פי כללי החוק הבינלאומי גם לא זכאי להגנתו ומי שמתעלם מערכים אנושיים בסיסיים אינו יכול להסתמך עליהם בשעת מצוקתו.

מבחינה זו יש בסיס ערכי ומעשי לעמדה כי המלחמה בטרור חייבת להיות אכזרית והמגבלות עליה פחותות מאשר במלחמה רגילה.

מסקנה מכאיבה זו מחייבת לעיתים להיפרד לזמן מה מערכים וכללים שהיינו גאים בהם וראינו בהם בסיס לחיינו, אולם החיים מאלצים אותנו לעיתים לחרוג מערכינו כדי להגן על קיומנו וההצדקה לחריגה זו היא בהבנה כי הזכות לחיים קודמת לכל זכות אחרת והמלחמה בטרור היא מלחמה על חיינו.

ועם זאת, גם המרחב המוסרי שיש במלחמה בטרור אינו היתר למעשים קיצוניים ומיותרים. נראה כי לכך התכוון הרמטכ"ל כשאמר כי כשעומדת מול חייל מוגן ילדה, אל לו למהר להשתמש בנשקו.

מלחמה בטרור איננה סוג המלחמה שמתואר באמנת האג וגם השיקולים הערכיים והמוסריים מחייבים התאמה לנסיבות החדשות. נראה כי בצמרת הבטחונית שלנו מתקשים להסתגל למציאות זו ולכן ההצהרות הרשמיות בנושא מוסר וערכים אינן מותאמות למציאות בשטח ולא למסקנות הערכיות הנובעות ממנה.

מכל שיקולי ההנהגה הבטחונית דווקא השיקולים המעשיים, ולא הערכיים-מוסריים, נראים בעלי תוקף וחשיבות. למעמדה המוסרי של ישראל בעולם יש חשיבות רבה ולכן צריך להימנע ככל האפשר ממעשים שפוגעים בו. ידידינו בעולם מעטים ואויבינו רבים ואל לנו לתת בידם נשק כנגדנו.

גם נושא משמעת הצבא הוא בעל משמעות עמוקה. הרג- כל הרג ובכל הנסיבות הוא מעשה קשה ורק משמעת נוקשה שקובעת מתי ההרג תכליתי ומשרת את המטרה עשויה להבדיל בין ניהול קרב מוסרי לבין טבח חסר הצדקה. לכן, בכל עת יש חשיבות רבה למשמעת הצבא ורגישות מפקדיו לנושא זה מוצדקת. עקרון זה נכון גם בקרב נגד המחבלים.

לכן, ניתן להסיק כי פרשת הירי בחברון היא בעיקרה עניין משמעותי יותר מאשר מוסרי-ערכי.

אולם גם כששאלת המלחמה בטרור עוברת מן המישור המוסרי אל הזירה המשמעתית, עדיין קיימת דילמה קשה מבחינת הצבא.

לצידה של המשמעת חייב הצבא לטפח יוזמה. כאשר חייל ניצב מול מחבל שסכין בידו, איננו מצפים שיבקש הוראות ממפקדו, אך לאחר שפגע ברוצח, נרצה שימתין להוראה נוספת. קל לכתוב זאת אך קשה ליישם מדיניות כזו. כבר ראינו מחבל שיצא ממכונית לאחר דריסה ואף כי נורה ונפל, קם שוב עם סכינו לנסיון רצח בשארית כוחו.

אם נדגיש את חובת המשמעת עלולים אנו לפגוע ביוזמה ובנחרצות של החיילים, אם נעודד יוזמה ונחרצות עלולות להיות טעויות ותקלות כתוצאה מן החיפזון.

יש בהיסטוריה של המאבק בטרור בתקופה האחרונה דוגמאות משני הסוגים. גם כאלה שבהן חוסר יוזמה של חיילים גרם לאבדות בנפש וגם כאלה שבהן יוזמה מופרזת גרמה לאבדות בקרב חיילים או אזרחים.

פרשת הירי בחברון יכולה לשמש אמצעי חינוכי חשוב להבהיר נושא זה בשורות הצבא. זאת בתנאי שתהיה הכרה והגדרה ברורה בצרכי המלחמה בטרור, שיוגדרו נהלים וכללים שיהלמו מלחמה כזו ושראשי הצבא ומערכת הבטחון ימצאו את האיזון הנכון בין זכות קיומנו לבין ערכינו, וידעו להסביר זאת בפנים ובחוץ.